

Jan Art (red.)
Marc Boone Ivan Hoste
Godfried Croenen Walter Prevenier
Johan Decavele Erik Thoen
Magda Devos Jacques Van Keymeulen

**Hoe
schrijf ik
de
van mijn** **geschiedenis
gemeente ?**

deel IIIa
Hulpwetenschappen

Omslag:
Binnenaanzicht leeszaal bibliotheek Rechtsfaculteit
Universiteit Gent. Foto Archief Universiteit Gent.

Centrum voor Geschiedenis Stichting Mens en Cultuur
Universiteit Gent 1995

- S. MULLER, "Le style de la Circoncision", *Revue des bibliothèques et archives de Belgique*, 4, 1906, pp. 259-271.
- S. MULLER, "Le style de la Circoncision. Réponse à M.H. Nélis", *Revue des bibliothèques et archives de Belgique*, 4, 1906, pp. 397-401. (slotwoord in: *Nederlands Archievenblad*, 1906-07, 15, pp. 139-145).
- H. NELIS, "Le style de la Circoncision. Réponse de M.H. Nélis", *Revue des bibliothèques et archives de Belgique*, 4, 1906, pp. 272-280.
- H. NELIS, "Le style de la Circoncision. Un dernier mot à M.S. Muller", *Revue des bibliothèques et archives de Belgique*, 4, 1906, pp. 402-403.
- H. OBREEN, "Een en ander over de jaarstijlen in Zeeland", *Nederlands Archievenblad*, 18, 1909-1910, pp. 19-23.
- H. OBREEN, "Hoe is de Paaschstyl in de XIIIe eeuw in ons land binnengekomen?", *Nederlands Archievenblad*, 18, 1909-1910, pp. 99-101.
- H. OBREEN, "Over de jaarstijlen door Floris V en zijne voogden gebruikt, 1256-1296", *Nederlands Archievenblad*, 15, 1906-1907, pp. 92-103.
- M. SCHOENGEM, "De oorkonden uit het archief van het Fraterhuis te Zwolle", *Nederlands Archievenblad*, 15, 1906-1907, pp. 34-42.
- W.S. U[NGER], "De jaarstyl van Middelburg", *Nederlands Archievenblad*, 28, 1919-1920, pp. 205-206.
- M.P. VAN BUIJTENEN, "Chrono-'logica'", *Nederlands Archievenblad*, 70, 1966, pp. 111-119.
- J.L. VAN DALEN en R. FRUIN, "De jaarstyl in Dordrecht in de XIIIe eeuw", *Nederlands Archievenblad*, 16, 1907-1908, pp. 175-180.
- M.H. VAN VISVLIET, "Delftsche styl", *Nederlands Archievenblad*, 15, 1906-1907, pp. 210-213.

Historische metrologie

Erik Thoen

1. Wat is historische metrologie? ^(*)

Onder "historische metrologie" verstaat men:

1. De kennis van oude matenstelsels (landmaten, inhoudsmaten en gewichten) en hun omrekening naar moderne maten.
2. De studie van de problemen die ermee verbonden zijn (oorsprong van de maten, zin van de meeteenheden, geografische verspreiding enz.).
3. De studie van oude meetinstrumenten.

Voor de historicus is de historische metrologie een belangrijke hulpwetenschap. Iedereen die aan onderzoek doet over de periode vóór de invoering van het huidige metrieke stelsel, krijgt wel eens te maken met problemen inzake oude maten. Vooral wat een oude maat vertegenwoordigt in ons huidig meetsysteem bekommert elke beroeps- en amateur-historicus. Hiervoor bestaan hulpwerken die ons op het goede spoor kunnen helpen. Toch kunnen deze werken vaak niet alle problemen oplossen. Dit heeft te maken met het feit dat er nog heel wat moet gedaan worden om het de historicus gemakkelijker te maken om oude maten naar moderne om te rekenen. Het is echter ook het gevolg van een aantal specifieke problemen van de historische metrologie zelf.

Deze discipline is daarom meer dan alleen maar de kennis van de oude matenstelsels (punt 1 hierboven), maar tracht ook het vormingsproces van de oude maten te begrijpen (punt 2 hierboven). Om een oude maat naar waarde te schatten moeten ten minste enkele basisprincipes bekend zijn van de wijze waarop onze voorouders hun maten bepaalden. Zo is de metrologie niet alleen belangrijk voor de economische geschiedenis, maar

(*) Het aantal verwijzingen werd beperkt gehouden. Voor de theoretische uiteenzetting en verklaringen, zie de werken onder 8.6.-8.18. in de bibliografie. We incorporeerden ook gepubliceerde voorbeelden uit eigen ervaring in de tekst.

ook voor de politieke en mentaliteitsgeschiedenis. In een engere betekenis is de historische metrologie ook de studie van de (materiële aspecten van) meetinstrumenten (balansen etc.). Die kant van de zaak komt ter sprake sub 3.1.

2. Kenmerken van de oude maten vóór de invoering van het metrieke stelsel

2.1. Een enorme diversiteit

Diversiteit is het belangrijkste algemene kenmerk van oude maten en gewichten. Onvoorstelbaar soms welk een verscheidenheid er bestond!

Er is vooreerst de *regionale verscheidenheid*. Van plaats tot plaats waren de oppervlaktematen verschillend, zelfs al hadden ze dezelfde naam. Eén en dezelfde parochie, heerlijkheid of stad kende soms meerdere oppervlaktematen (bijvoorbeeld een maat voor "de vrijheid" of het centrale deel van de heerlijkheden, een andere maat voor daarbuiten). Zo bezat in Brussel het *bunder* links van de Zenne een andere oppervlakte dan rechts van deze rivier. Maar inzake inhoudsmaten was de verscheidenheid nog veel groter. Soms gebruikte elke instelling (vb. abdij), elke heerlijkheid of parochie zijn eigen maten. Er waren ook "grote" en "kleine" maten met dezelfde naam. Ook inzake de gewichtseenheden was er een grote variëteit. De verscheidenheid en mogelijkheid tot verwarring bestonden niet alleen inzake de grootte van de maten maar ook inzake *naamgeving*. Sommige namen voor diverse waren klinken soms identiek, maar hebben een totaal verschillende inhoud al naargelang van de aard van het produkt waarop de maat slaat. Zo kende men in Gent op het einde van het Ancien Régime niet minder dan vijf soorten van vaten: voor vloeistoffen, voor appels, voor noten en kastanjes, voor uien en voor turf (TITS-DIEUAIDE, 8.16., p. 132).

Ook het *telsysteem en de verhoudingen tussen de diverse maten* zijn complex en gevarieerd. De maten staan maar zelden ten opzichte van elkaar in een tiendelige verhouding. Vaak is er een twaalfdelig stelsel, maar ook veelvouden van acht, vier, drie etc. komen voor.

De maten zijn doorheen de tijd niet altijd gelijk gebleven. Zoals we hierna zullen zien valt dit echter voor onze gewesten nog best mee.

2.2. Regionale variatie: chaos of zin?

Vandaag is het de *onveranderlijkheid* van onze maten die hun belangrijkste kenmerk vormt. Vrijwel alle produkten kunnen nu overal en altijd met dezelfde meeteenheden gemeten worden. Vóór de grootschaligheid en de internationalisering van de handel en vóór de invoering van het metrieke stelsel moest de maat op de eerste plaats het productieproces ondersteunen. De kenmerken der maten werden bepaald door de sociaal-economische structuur van de maatschappij, de technologische mogelijkheden en de economische en politieke machtsverdeling.

Maat, technologie en arbeidsproces

Aanvankelijk was er een duidelijk verband tussen metrologie, technologie en arbeidsproces. De basismaat werd bepaald door de manier waarop iets in een proto-kapitalistisch systeem werd geproduceerd. De veelvouden en rekeneenheden der maten dienden op de eerste plaats de verhandel- en deelbaarheid van een produkt te vergemakkelijken. Nu, in het tijdperk van de machines en de grootschalige internationale handel, maakt men de machines en de werktuigen veelal in functie van onze hedendaagse (vrijwel universele) meeteenheden. In het Ancien Régime en in de middeleeuwen was het net omgekeerd: de meeteenheden stonden in functie van de manier waarop iets met de middelen van die tijd geproduceerd en verhandeld werd. Lokale productie was nog belangrijker dan internationale handel.

In de landbouw was het uitgangspunt der oppervlaktematen daarom vaak de oppervlakte land die met een gespan binnen een bepaalde tijds-eenheid, bv. één dag, kon bewerkt worden.

In de textielsector dan weer werd de breedte van een geweven stuk bepaald door de (wisselende) breedte van het getouw.

Maar ook de technologisch beperkte handels- en transportmogelijkheden bepaalden de maten. Zo was een *kar* vaak de eenheidsmaat voor landbouwprodukten (hooi). In het middeleeuwse Nieuwpoort was de *yking* tegelijk de naam van een klein schip en van een graanmaat, wellicht omdat een volgeladen schip als maat werd gebruikt. In het zestiende-eeuwse Antwerpen werd een onderscheid gemaakt tussen de *landmaat* en de *watermaat*. De eerste werd gebruikt voor graan dat over land werd aangevoerd en de tweede voor graan dat via het water in de haven werd binnengebracht (VAN DER WEE, 8.48., p. 65). Ook de opslagmogelijkheden speelden een rol. Zo hadden vele instellingen in het Vlaanderen van de 14e-16e eeuw vaak een (per instelling of lokaliteit verschillende) *spentmaat* voor graan. Dit heeft te maken met de (verschillende aard van

de) stapelruimte (vgl. *spende* = oud Nederlands voor voorraadkamer). Tenslotte hadden, in een tijd toen er nog geen machines bestonden, vele maten een *anthropometrisch* karakter (*voet, el, vadem* ...).

Maten en de politieke/juridische context

De verscheidenheid van maten hield ook verband met de specifieke politieke en juridische structuur van de maatschappij. In alle ontwikkelde maatschappijvormen worden de maten door het gezag bepaald en gecontroleerd. In het pre-napoleontisch recht evenwel was het bezitsrecht over goederen nog niet zo sterk afgebakend: Kerk, Staat, lokale heer en gemeenschap hadden elk hun rechten over hetzelfde goed. Ze konden lasten of diensten opleggen aan de bezitters ervan (zo kon een stuk grond tegelijk onderworpen zijn aan tienden die door de Kerk werden geheven en aan cijzen die aan de heer verschuldigd waren). Elke macht had echter het recht, wanneer het inningen in natura betrof, lasten te innen naar eigen maatstaf. De complexiteit van de metrologie is mede een gevolg van deze versnippering van het recht.

Machtsverschuivingen en machtsconcentratie hebben daarom ook ten dele wijzigingen in het metrieke stelsel teweeggebracht. Men heeft aangetoond dat het gebruik van stadsmaten op het platteland een goede meter kan zijn van de invloed die deze stad op het platteland uitoefende (GENICOT, 8.8.).

Parallel met de machtsconcentratie was er nog vóór de 19de eeuw een tendens tot uniformisering van de maten. Zo ondernam Karel de Grote al pogingen in die zin. In Engeland is de koning erin geslaagd al zeer vroeg een uniforme oppervlaktemaat te doen accepteren (eenheid de *acre* = 0,40467 ha.). Sommige instellingen trachtten voor een eenvormig stelsel te zorgen binnen hun eigen invloedssfeer (vb. Teutoonse Orde). Op het einde van de 16de en in het begin 17de eeuw probeerde men in het kader van de centralisatiepolitiek, overal in West-Europa de maten één te maken (bv. de in Nederlanden uitgevaardigde ordonnantie van 23 juli 1571 ter verificatie van alle lokale maten met het doel de inning van de 100ste penning te vergemakkelijken, cf. BIGWOOD, 8.31.)

Vanaf de 18de eeuw wordt de roep tot rationalisatie onder invloed van de Verlichting groter. De meeste pogingen van vóór de invoering van het metrieke stelsel zijn echter mislukt t.g.v. van de weerstand bij de bevolking. De veelheid van lokale maten is tot dan toe blijven bestaan omdat de maatschappij niet klaar was voor een "modern" meetsysteem.

Besluit

Het netwerk van verschillende maten was niet het gevolg van chaos, maar

was nauw verbonden met de fundamentele kenmerken van de pre-industriële maatschappij.

2.3 Een eigen logica in het telsysteem

Het feit dat men vóór de 19de eeuw maar zelden het tiendelig stelsel gebruikte voor de onderverdeling van de maten wil niet zeggen dat men wars was van iedere systematiek. Van primair belang was de deelbaarheid van de *rekenmaten*. Minstens één van de maatstaven die men gebruikte voor een bepaald produkt was een reël bestaande eenheid (*reële maat*). De meeste maten waren evenwel rekeneenheden. Het kwam erop aan om deze rekeneenheden een zo groot mogelijke deelbaarheids- of vermenigvuldigingsgraad te geven die aan de vervoer- en handelsmogelijkheden van die tijd aangepast was (HOCQUET, 8.10.). In een tiendelig stelsel kan men door een veelvoud van 2, 5 en 10 delen. In een twaalfdelig stelsel kan men zowel door 2, 3, 4 als 6 delen: meer mogelijkheden dus. Ook het cijfer 24 werd om dezelfde reden veel als vermenigvuldigende eenheid gebruikt. Maar ook veelvouden van drie, zes, en zelfs tien kwamen voor.

Men bepaalde de verhoudingen tussen de verschillende (reken)inhoudsmaten ook vaak in functie van de omrekeningsmogelijkheden ervan naar (meer uniforme) gewichtseenheden. Zo had in Parijs het *mud* van tarwe, zout en haver hetzelfde gewicht. In volume verschilden ze echter wél ten gevolge van het grote verschil in soortelijk gewicht. De onderverdelingen van dit *mud* waren dan ook verschillend al naar gelang van het produkt (een *mud-muid* haver telde 240 *boisseau*, een *mud* zout telde er 192 en een *mud* tarwe 144; cf. HOCQUET, 8.10., p. 239). Of dit ook in Vlaanderen het geval was dient nog te worden onderzocht; voor de verhouding tussen tarwe en haver lijkt het wel waarschijnlijk (tarwe heeft een groter soortelijk gewicht dan haver, de inhoudsmaten van het eerste gewas waren dan ook kleiner dan die van het tweede).

2.4. De veranderlijkheid der maten doorheen de tijd

Hebben de maten in de loop der tijd dezelfde waarde behouden? Dit probleem is van bijzonder belang omdat we de omrekening van de oude maten naar moderne maten veelal slechts kunnen uitvoeren op basis van 19de-eeuwse omzettingstabellen (zie hierna). Waren de maten op het einde van het Ancien Régime nog dezelfde als tijdens de middeleeuwen, of zijn ze inzake inhoud, oppervlakte of gewicht in de loop van de tijd gewijzigd? Verandering van de bestaande maten (of invoering van nieuwe) kan het

gevolg geweest zijn van gewijzigde arbeidsomstandigheden of/en machtsverhoudingen zoals we die hierboven beschreven.

De manier van meten zelf en de beperkingen hiervan konden eveneens wijzigingen van de maten veroorzaken (cf. hierna, vooral inzake inhoudsmaten). Zo konden de onnauwkeurige reproductietechnieken bij het maken van nieuwe ijkmaten kleine veranderingen teweegbrengen, waarvan de som na verloop van eeuwen een belangrijk verschil kon uitmaken.

Nog grotere verschuivingen deden zich voor wanneer de manier waarop gemeten werd zich wijzigde, vooral wat de inhoudsmaten betreft. Overschakelen van "bolle" maten naar "gestreken" of aangedrukte maten kon zeer belangrijke wijzigingen voor gevolg hebben (zie hierna).

Over het algemeen, zo wijzen studies uit, veranderde er meer op het platteland dan in de steden of dan in door steden gecontroleerde regio's. Zo zijn er voor sommige delen van het zuiden van Frankrijk waar leveringen in natura een grotere rol speelden dan leveringen in geld, belangrijke schommelingen geconstateerd.

In Oost-Europa is er, als gevolg van de zgn. tweede feodaliteit aldaar (die begon in de late middeleeuwen en een hoogtepunt bereikte in de 18de eeuw), een belangrijke vergroting van de maten (tot 50%) vastgesteld (KULA, 8.13.).

Elders hebben vele auteurs het vaste karakter der maten benadrukt, zoals te Normandië waar de maten tussen 1049 en 1792 ongewijzigd zouden gebleven zijn. Voor de Zuidelijke Nederlanden heeft M.J. Tits-Dieuaide gewezen op de grote stabiliteit alhier vanaf de late middeleeuwen (8.14.). Ook in Noord-Frankrijk was er een opmerkelijke standvastigheid (GARNIER, 8.7., pp. 45-62). Wel kwamen soms oude en nieuwe maten samen voor. Vanaf wanneer is dikwijls niet te achterhalen.

3. Inhoudsmaten

3.1. Vorming en kenmerken van inhoudsmaten

In principe waren de regionale verschillen tussen de inhoudsmaten (*mud*, *hoet*, *halster* ...) belangrijker dan die tussen de oppervlaktematen. Vele parochies en heerlijkheden hadden één of meerdere lokale maten, en vele instellingen gebruikten hun eigen inhoudsmaten. In de bronnen wordt wel vaak (maar niet altijd) de soort maat gespecificeerd ("Gentse maat", "dorpsmaat" ...). Dikwijls was er een "grote" en een "kleine" maat. Hun namen zijn zeer gevarieerd en soms verraderlijk (vb. het (Gentse) *mode-*

kin = 13,4 l.; het (Gentse) *mud* = 643,8 l.; beide worden evenwel in de bronnen soms afgekort met *m.* of *mod.*)

De meeste inhoudsmaten stonden in nauwe relatie met de aard en bestemming van het te meten produkt. De maten van goedkope goederen waren meestal groter. De grote (droge) maten waren, om praktische redenen, veelal brede kuipen om het vullen en meten te vergemakkelijken. Meestal werden de maten van de exporteur ook gebruikt en toegepast in de importerende regio, wat de veelvormigheid nog in de hand heeft gewerkt.

Er werd reeds op gewezen dat er afwijkingen mogelijk waren volgens de manier van meten.

Zo kon het gewicht der inhoudsmaten in belangrijke mate verschillen al naar gelang de maten goed effen ("effen", "sleec", "stijf", "striken", "gestrecken al zaghende"), bol ("ruum", "ophopich" ...) of aangedrukt werden gemeten. Aandrukken was meestal verboden. Volgens sommige auteurs konden de afwijkingen hierdoor bijzonder groot zijn: tot 33% voor broodgranen of tot 50% voor haver (cf. KULA, 8.13. en JACQUAERT, 8.11.).

In Antwerpen (16e eeuw) was er een verschil van 6 à 13% (VAN DER WEE, 8.48.). In Frankrijk was er een tendens tot het meten met bolle maten in de 15e-16e eeuw (JACQUAERT, 8.11.). In Vlaanderen werden de opgehopte maten geleidelijk minder gebruikt in de loop van het Ancien Régime (TITS-DIEUAIDE, 8.14.). Vanaf het einde van het Ancien Régime en in de loop van de 19e eeuw werden diverse produkten waaronder granen steeds meer met hun gewicht aangeduid.

Voor een van de allerbelangrijkste produkten waren er evenwel geen echte maten: het gewicht van brood werd (tot wekelijks) aangepast aan de (sterk schommelende) prijs van het meel.

3.2. Vlaamse inhoudsmaten en hun omrekening

3.2.1. Waar zoeken?

Het is vaak aangewezen om in de gebruikte bron zelf naar gelijkstellingen en verhoudingen te zoeken. Welke bronnen bevatten veel indicaties betreffende inhoudsmaten?

In de middeleeuwen en de Nieuwe Tijd bevatten vele rekeningen van instellingen omzettingen van lokale maten naar meer verspreide of stads-maten (vb. domeinrekeningen). Ook de boekhouding van handelaars kan waardevolle gegevens opleveren. Bekend is het handboek van Francesco Balducci Pegolotti uit 1340: "Pratica della mercatura", dat veel omreke-

ningen bevat (MERTENS, 8.18.). Goedereninventarissen tenslotte laten toe verhoudingen tussen maten te berekenen (vb. voor Vlaanderen de 'Grote Brief' uit 1187 (GYSELING, 8.51.).

In de Nieuwe Tijd werden vele zgn. koopliedenhandboeken gedrukt. Daarin worden vele maten en gewichten van steden en regio's met elkaar vergeleken, maar ze zijn niet altijd vrij van fouten en onnauwkeurigheden en moeten daarom met andere bronnen worden vergeleken. De oudste zijn:

a° 1540 Joos Lambrechts, "De droghe, natte ende langhe maten als van cooren, haver, wijn, bier, harync, zaut ..." (heruitgave met verbeteringen 1544 en 1545), en

a° 1545 Pieter de Keyser, "Der Cooplieden Handboeckkin".

Voor kritiek en latere "handboeken" verwijzen we naar de bibliografie in JEANNIN, 8.12.

Voor de Nieuwe Tijd en de middeleeuwen kan men ook een beroep doen op archeologische bronnen. In diverse musea zijn inderdaad reële maten voorhanden die toelaten een beter inzicht te verkrijgen in het soortelijk gewicht van diverse produkten uit het verleden (MERTENS, 8.38.).

Pas vanaf eind 18e, eerste helft 19e eeuw vinden we de eerste eigenlijke omrekeningen naar moderne maten terug. De meeste hedendaagse werk-instrumenten die hierna vermeld worden zijn erop gebaseerd.

De voornaamste 19de-eeuwse schriftelijke bronnen zijn:

- Processen-verbaal van de departementscommissies "des poids et mesures" uit de Franse Tijd (bv die van het Leiedepartement 1798-1801, MERTENS, 8.37.). Deze verslagen zijn van uitzonderlijk belang voor de historische metrologie. Ze bevatten omzettingstabellen van de oude maten naar de nieuwe maten. Ze zijn gedrukt en vaak in de 19de eeuw heruitgegeven (voor een overzicht zie VANDEWALLE, 8.39. en TITS-DIEUAIDE, 8.16.).
- Document nr. 2 "Tableau comparatif des mesures anciennes et nouvelles" van de kadastrale expertise (beter bekend als "Tableau indicatif des propriétaires, propriétés foncières et leurs contenances"). Deze voorbereidende documenten van het modern kadaster kwamen in onze streken tot stand tussen 1809 en 1825. Ze werden opgesteld per dorp, maar zijn niet voor alle dorpen bewaard. Ze zijn in principe te raadplegen in de archiefdepots van het provinciaal kadaster. Document nr. 2 bevat de omrekeningstabel tussen de oude en de nieuwe maten (cf. Dl. 1, p. 112).
- 19de-eeuwse gedrukte handboeken over maten en gewichten. Zie bij-

voorbeeld BOEN, 8.32. en wegens zijn internationaal karakter het nog steeds bruikbare maar met voorzichtigheid te raadplegen werk van DOURSTHER, 8.24. Het is een alfabetisch overzicht van diverse maten en gewichten met vergelijkingen tussen vele regio's van Europa.

Inzake hedendaagse werkinstrumenten zijn vooral te vermelden:

- TITS-DIEUAIDE (8.15. en 8.45.), die een overzicht geeft van de gebruikte inhoudsmaten voor graan (en in mindere mate voor wijn) in Antwerpen, Brugge, Brussel, Gent, Mechelen, Leuven en Ieper.
- WIJFFELS (8.40.) schreef op de vier delen met uitgaven van prijzen en lonen vanaf de 15de tot de 19de eeuw, telkens een inleiding waarin de diverse maten van de produkten waarvoor de prijzen zijn uitgegeven, worden besproken. Men vindt er voor diverse steden en regio's maten van granen, boter, kaas, zout, turf, haring, steenkool, zeep, enz.. Zeer bruikbaar.
- VANDEWALLE (8.39.): dit werkje, dat geheel het huidige Vlaanderen beslaat, is vooral gebaseerd op gegevens uit de verslagen van de "Commissions des poids et mesures". Het is zeer gebruiksvriendelijk maar bevat niet alle maten en onderverdelingen.
- Voor het oude hertogdom Brabant is er (betreffende het hedendaagse Vlaams en Waals Brabant) het recente werk van HOEBANX (8.32.).
- Verder leveren vele regionale en gespecialiseerde studies vaak informatie over de gebruikte maten.
- Ik vermeld VAN DER WEE (8.45.) voor Antwerpen en vele andere Brabantse steden (bevat ook vergelijkingen met het buitenland); SCHOLLIERS (8.41.) voor Antwerpen; VAN UYTVEN (8.46.) voor Leuven; VAN WERVEKE (8.47.) voor Gent; THOEN (8.43.) voor dezelfde stad, de kasselrijen van Oudenaarde en Aalst; VAN CAUWENBERGHE (8.44.) voor een aantal grafelijke domeinen in het graafschap Vlaanderen en in het hertogdom Brabant. Voor (eveneens de grafelijke domeinen in) het graafschap Vlaanderen in de twaalfde eeuw kan men terecht bij VERHULST en GYSELING (8.48.).
- Sommige studies behandelen specifieke produkten en geven ook nuttige informatie over de maten die ervoor werden gebruikt, zo bv. CRAEY-BECX (8.38.) voor wijn, LEENDERS (8.40.) voor turf, en HOCQUET (8.39.) voor zout.

3.2.2. Enkele voorbeelden van inhoudsmaten voor graan

In principe, maar niet altijd, waren de inhoudsmaten van haver groter dan die van wintergranen. Dit heeft natuurlijk te maken met het kleiner soortelijk gewicht van haver.

Gent	benaderend aantal liters	
	koren	haver
1 mud = 6 zak	643,8	913,4
1 zak = 2 halster	107,3	152,5
1 halster = 2 viertalen	53,6	76,25
1 viertal = 2 meuk	26,8	38,1
1 meuk (vat) = 2 achteling	13,4	19,1
1 achteling (spint) = 4 pinten	6,7	9,5
1 pint	1,67	2,4

(Bron: THOEN, 8.46., p. II)

Brugge	benaderend aantal liters	
	koren	haver
1 hoet = 4 maten	172	198,56
1 maat = 4 vierendelen	43	49,64
1 vierendeel = 2 spinten	10,75	12,41
1 spint = 4 eltkens	5,375	6,2
1 eltken	1,34	1,55

(Bron: P. VANDEWALLE, 8.39., p. 50)

Antwerpen	benaderend aantal liters	
	koren	haver
1 sister = 2 halsters	318,51	369,14
1 mud = 3 viertel (14de en 15de eeuw)	238,88	276,855
1 halster = 2 viertel	159,25	184,57
1 viertel = 4 muddeke of meuk	79,63	92,285
1 muddeke = 4 kwarten	19,91	23,07
1 kwart	4,98	5,77

(Bron: VAN DER WEE, 8.48., pp. 97-98)

4. Oppervlaktematen

4.1. Vorming en kenmerken van oppervlaktematen

4.1.1. De vroege middeleeuwen (ca. 5de-ca. 10de eeuw): oorsprong van vele maten

De meeste oppervlaktematen ontstonden in de middeleeuwen. In geheel Europa tijdens de vroege middeleeuwen, en in dun bevolkte regio's ook nog nadien (soms tot het einde van het Ancien Régime), werden de oppervlaktematen op drie verschillende wijzen uitgedrukt:

- Op basis van de werktijd van een ploegengespan. Dit is zeer waarschijnlijk de oudste manier om oppervlakten aan te duiden en bestond al bij de Kelten. De eenheid is het equivalent aan land dat één gespan in één dag kon ploegen. In het Frans leidde dit tot het woord *journal* (< lat. *iugerum* < lat. *iugum* = juk); in het Duits tot: *Morgen*, *Tagwerk*, *Joch*; in het Italiaans tot: *giornata*; in het Nederlands tot: *dagwand*.
- Op basis van de hoeveelheid zaaizaad. Deze manier van meten was vooral zeer algemeen in de vroege middeleeuwen, maar is in sommige regio's blijven doorleven tot het einde van het Ancien Régime. Deze methode, waarbij men geen eigenlijke oppervlakte aanduidde, maar de hoeveelheid zaaizaad die op dit land kon uitgezaaid worden (bv. "*terra ubi potest seminari modia x*"), is preciezer dan op het eerste gezicht lijkt. Men ging uit van het aantal stappen dat wordt gezet bij het manueel uitzaaien van graan. De verschillen zouden in reële oppervlakte niet meer dan 20% bedragen hebben. De meetwijze verklaart ook waarom vele inhoudsmaten en oppervlaktematen inzake naamgeving aan elkaar verwant zijn (vb. in het Gentse was een *meuk* (*modekin*) = 1/16e bunder; het was er ook een inhoudsmaat (13, 7 liter)).
- Op basis van de hoeveelheid grond die nodig was voor de instandhouding van één gezin. Zo was in de vroege en volle middeleeuwen een *mansus* of *hova* meestal gelijk aan een oppervlakte van 10 tot 15 ha. Deze verschillende meetsystemen bleven lang naast elkaar bestaan.

4.1.2. Vanaf de volle middeleeuwen (na ca. 1000)

Naarmate het bevolkingsaantal steeg, werden de oppervlaktematen preciezer en vaster. Wel werden in de loop van de middeleeuwen nog vaak nieuwe maten ingevoerd (waarschijnlijk als gevolg van een veranderde landbouwtechniek) die veelal naast de oude bleven bestaan tot het einde van het Ancien Régime.

Ook in Vlaanderen komen veel *oude bunders* en *oude dagwanden* in de bronnen voor naast *nieuwe*. Het is niet altijd eenvoudig hun verhouding tot elkaar te achterhalen daar de oude maten in de omrekeningstabellen van het modern kadaster (cf. infra) zelden voorkomen.

4.2. Vlaamse oppervlaktematen en hun omrekening

4.2.1. Onderverdelingen

In de meeste Vlaamse regio's was het *bunder* de eenheidsmaat. In de regel is 1 *bunder* = 4 *dagwand* = 400 *roeden* (belangrijke uitzondering: in de kasselrij van de Oudburg en het Land van Waas is 1 *bunder* = 900 *roeden*). Het *bunder* was meestal tussen 1, 2 en 1, 5 ha. groot.

Aan de kust, rond Gent en in de buurt van Antwerpen gold: 1 *gemet* = 3 *linies* = 300 *roeden*.

Eén (vierkante) *roede* varieert, al naar gelang de regio, tussen 10 en 20 *voet*.

Enkele omrekeningen naar ha. (vroegere graafschap Vlaanderen):

Brugse Vrije:	1 gemet = 300r. =	44a. 23ca.
Kasselrij Ieper:	1 gemet = 300r. =	44a. 10ca.
Kasselrij Veurne:	1 gemet = 300r. =	45a. 44ca.
Kasselrij Oudburg en Land van Waas:	1 bunder = 900r. =	1ha. 33a. 68ca.
	1 gemet = 300r. =	44a. 56ca.
Kasselrij Kortrijk:	1 bunder = 400r. =	1ha. 41a. 69ca.
Kasselrij Oudenaarde: 1 oud bunder	=	1ha. 25a. 44ca.
	1 bunder = 400r. = (kasselrij)	1ha. 43a. 37ca.
	= (stad)	1ha. 30a. 05ca.
Land van Aalst:	1 bunder = 400r. =	1ha. 22a. 98ca.
Land van Dendermonde:	1 bunder = 400r. =	1ha. 33a. 96ca.

Enkele specifieke landmaten:

Kasselrij Oudenaarde:	25 <i>roeden</i> = een <i>meuk</i> of één <i>honderd lands</i>
Land van Dendermonde:	een <i>vatzaad</i> = 50 <i>roeden</i>

4.2.2. Omzetting in moderne maten: waar zoeken?

Al bij al is er in vergelijking met de inhoudsmaten een vrij grote eenvormigheid gegroeid. Zo is er in het oude graafschap Vlaanderen per *kasselrij* en – in mindere mate – in het oude hertogdom Brabant per *meierij*, een grote uniformiteit vast te stellen. Toch zijn lokale maten blijven bestaan en is er steeds voorzichtigheid geboden. De navolgende hulpwerken zijn dan ook maar richtinggevend.

Naast de bronnen zelf en de regionale studies (zie inhoudsmaten) kan men de volgende werkinstrumenten gebruiken:

Voor geheel (het huidige) Vlaanderen (oude graafschap Vlaanderen, hertogdom Brabant, Luik en Loon), is er het overzichtswerkje per dorp van VANDEWALLE (8.39.).

Voor de huidige provincies Vlaams en Waals Brabant en Brussel bestaat het werk van HOEBANX (8.35.).

Voor het (Belgisch deel van het) oude graafschap Vlaanderen is er DE SCHRIJVER (8.34.), dat naast lijsten met omrekeningen van oude naar moderne oppervlaktematen een nuttige index van weinig gebruikte oppervlaktematen biedt.

PÉTILLON (8.25.) is van groot nut voor de maten in het deel van het noorden van Frankrijk dat vroeger tot het graafschap Vlaanderen behoorde.

5. Lengtematen

5.1. Kenmerken

De kleinere maten staan meestal in nauw verband met de oppervlaktematen, zoals bv. de meest gebruikte eenheid, de (lengte-) *voet* en de vierkante (oppervlakte-) *voet*, of de kleinere *duim* en de vierkante *duim*. Ook lengtematen zijn daarom lokaal en regionaal erg verscheiden.

In de lakennijverheid werd vooral de el gebruikt die plaatselijk licht verschilde (in hedendaagse maat ongeveer 70 cm.). Men maakte soms een onderscheid tussen de *natte elle* waarmee men de lakens in vochtige toestand, en de *rauwe elle* waarmee men de lakens in droge toestand opmat. De afstandsmaten werden vaak in uren gaans of mijlen uitgedrukt (onderscheid zeemijl, landmijl ...).

5.2. Vlaamse lengtematen en hun omrekening

Eén *voet* was tussen 27 en 30 cm lang, verschillend al naar gelang van de regio. Eén *roede* mat 10 tot 20 voet, en was lokaal dus nog meer gediversifieerd. In principe was één *mijl* gelijk aan 1000 *roeden*. Deze vooral in de scheepvaart en de cartografie gebruikte maat verschilde van streek tot streek (DE SCHRIJVER, 8.34.):

- 1 Nederlandse mijl = 5520 m.
- 1 Franse mijl = 5555 m. of 4444 m.
- 1 Duitse mijl = 7407 m.
- 1 Engelse mijl = 1609 m.

De hulpwerken zijn dezelfde als die voor de oppervlaktematen (zie 4.2.).

6. Gewichtseenheden

6.1. Kenmerken

In vergelijking met nu waren gewichtseenheden in de periode vóór de 19de eeuw van minder belang. Men verkoos meestal de inhoud te meten omdat een balans relatief duur was en kon vervalst worden. Bovendien stelden grote hoeveelheden praktische problemen (al hadden vanaf de late middeleeuwen de meeste steden wel een *waag*). En vooral: men had de mogelijkheden niet om het soortelijk gewicht en het vochtigheidsgehalte te bepalen van droge waren (inzonderheid graan).

Gewichten werden wel gebruikt voor het wegen van edel metaal, van kaas (eenheid: *steen*, ca. 3 kg.), wol etc. Naar het einde van het Ancien Régime gaan de gewichtseenheden de inhoudsmaten verdringen.

De kleinste gewichtseenheid was de *grein* (< lat. *granum* = graankorrel) die gebaseerd was op het gemiddelde gewicht van een reële graankorrel. De *mark* was de basiseenheid.

6.2. Gewichtseenheden in Vlaanderen en hun omrekening naar moderne maten

De basiseenheden waren de *mark* en het *pond*. De meest voorkomende, ook in Vlaanderen waren:

mark van Troyes en Parijs = 244,753 gram. (van de 13de tot de 15de eeuw de meest courante in Vlaanderen en Brabant)

mark van Brugge = 246,075 gr.

pond van Brugge = 435,12 gr. in 15e eeuw; 428,86 gr. in de Franse tijd

pond van Gent = 432,8 – 433,8 gr.

pond van Keulen = 467,71 gr. (vanaf de 15de eeuw ook Brabants pond genoemd en vanaf de 16de eeuw zeer populair in Antwerpen en Brabant in zijn geheel)

Vanaf eind 15e eeuw gold meestal (maar niet altijd) de verhouding:
 1 *pond* = 2 *mark* = 16 *ons* (in Vlaanderen 14 *ons*) = 32 *loten*
 = 64 *satijnen* = 384 *penningen* = 9216 *greins*.

Een interessante uiteenzetting over de "rivaliteit" tussen de verschillende gewichtseenheden in Antwerpen vanaf de middeleeuwen in relatie met de economische verschuivingen in Europa is te vinden in VAN DER WEE (8.48., pp. 72-75). Voor de gewichtseenheden in de middeleeuwen zie ook MERTENS (8.18.).

De hulpwerken zijn dezelfde als voor de inhoudsmaten.

7. De eenmaking van de maten en de overgang naar het metriek stelsel

De invoering van het metriek stelsel in de 19de eeuw betekende dat voortaan *onveranderlijkheid* en *vergelijkbaarheid* de nieuwe basisprincipes zouden vormen. Grondslag van gewicht werd het kilogram, het gewicht van 1 dm³ water bij 0°C. Basis van lengtemaat werd de meter of 1/40.000.000ste van een meridiaan. Tot 1960 was de officiële meter en basiseenheid gelijk aan de geijkte meter die bewaard wordt in Sèvres (Parijs). Heden is de "officiële meter" een theoretische astronomisch bepaalde meeteenheid.

Reeds in 1548 deed Simon Stevin (°Brugge) in zijn boek "De Tiende" een oproep tot invoering van een decimaal rekensysteem. In de loop van de Nieuwe Tijd zijn er pogingen geweest tot eenmaking van de maten, maar nooit met succes. Pas met de Franse Revolutie veranderde dit. Al meer

dan 150 jaar tevoren waren de geleerden het erover eens dat men de basis van dit systeem in de natuur zelf diende te zoeken (I. Beekman a°1631). In 1790 kreeg de Académie des Sciences opdracht om een nieuw stelsel te ontwerpen om orde op zaken te stellen. Zij koos het nu nog gebruikte systeem en op 7 april 1795 werd in Frankrijk het metrieke stelsel uitgevaardigd, maar nog niet verplicht gemaakt. Daar de Zuidelijke Nederlanden in oktober van dat jaar tot Frankrijk gingen behoren gold deze wet dus ook hier. Het stelsel werd moeilijk geaccepteerd, ondanks de steun die Frankrijk kreeg van bevriende en neutrale landen. In alle provincies werden commissies opgericht om vergelijkingstabellen tussen de oude en de nieuwe maten op te stellen. In september 1801 werd het stelsel officieel verplicht (o.m. in de scholen), maar de weerstand bleef groot. In 1812 krabbelde de overheid zelfs terug: in de handel werden de oude maten opnieuw toegelaten. In de tijd van het Verenigd Koninkrijk bleef het metriek stelsel verplicht en werden de beperkingen van 1812 afgeschaft. In 1817 werd de nomenclatuur officieel vastgesteld. Er werden echter oude namen (el, kan, pond, bunder) voor nieuwe maten ingevoerd. Na de onafhankelijkheid werd het metriek stelsel door de wet van 10 juni 1836 officieel verplicht. In de praktijk bleven de oude maten nog enige tijd in gebruik.

Meer literatuur over de introductie van het metriek stelsel vindt men bij MERTENS (8.17. en 8.37.), TITS-DIEUAIDE (8.15. en 8.16.) en GARNIER (8.7.).

8. Bibliografie

Tijdschriften

- 8.1. *Cahiers de métrologie* (1982–)
- 8.2. *Histoire et Mesure* (1986–)

Bibliografieën

- 8.3. BURGUBURU (P.), *Essai de bibliographie métrologique universelle*, Parijs, 1932.
- 8.4. MERTENS (J.A.), *Bibliografie van werken over oude maten en gewichten in de Nederlanden*, Brussel, 1980.
- 8.5. B.H. SLICHER VAN BATH, "Alfabetische lijst van boeken en tijdschrift-

artikelen van belang voor de kennis van de oude Nederlandse en Belgische maten en gewichten". *A.A.G. Bijdragen*, XI, 1964, pp. 210-221.

Algemeen

- 8.6. GARNIER (B.), HOCQUET, (J.CL.) en WORONOFF (D.) ed., *Introduction à la métrologie historique*, Parijs, 1989.
- 8.7. GARNIER (B.) en HOCQUET (J.CL) ed., *Génese et diffusion du système métrique*, Caen, 1990.
- 8.8. GENICOT (L.), "La structure économique d'une principauté médiévale. Le Comté de Namur du XIIe au XIVe siècle" in: *Etudes historiques à la mémoire de Noël Didier*, 1960, pp. 163-171.
- 8.9. HOCQUET (J.CL.), "Introduction. La Révolution Française et l'histoire des poids et mesures", in: (5), pp. 9-20.
- 8.10. HOCQUET (J.CL.), "Métrologie historique" in: *Encyclopédie Universelle*, 1990, pp. 237-245.
- 8.11. JACQUAERT (J.), "Réflexions sur la métrologie des grains" in: (5), pp. 195-210.
- 8.12. JEANNIN (P.), "Les poids et mesures dans les manuels de pratique", in: (5), pp. 71-80.
- 8.13. KULA (W.), *Les mesures et les hommes*, Parijs, 1984.
- 8.14. TITS-DIEUAIDE (M.J.), "La conversion des mesures anciennes et mesures métriques. Note sur les mesures à grain d'Anvers, Bruges, Bruxelles, du XVe ou XIXe siècle", *Contributions à l'histoire économique et sociale*, II, Brussel, 1961, pp. 54-55.
- 8.15. TITS-DIEUAIDE (M.J.), "Avant le système métrique: à propos de la recherche d'une mesure 'tirée de la nature, invariable et universelle' aux XVIIe et XVIIIe siècles" in: (5), pp. 35-44.
- 8.16. TITS-DIEUAIDE (M.J.), "Metrologie" in: *De plaatselijke geschiedschrijving. Leidraad voor de auteurs. Aanvullingen I*, Pro Civitate, Historische Uitgaven, nr.22, 1969, pp. 131-140.
- 8.17. MERTENS (J.A.E.), "De invoering van het metrieke stelsel in de Nederlanden", *Spiegel Historiael*, 14/5, 1979, pp. 279-284 en MERTENS (J.) "L'introduction du système métrique dans les Pays-Bas Méridionaux", *Janus. Revue internationale de l'histoire des sciences, de la médecine de la pharmacie et de la technique*, 60, 1973, pp. 2-12.
- 8.18. MERTENS (J.), "Les mesures du commerce de Bruges au moyen âge", in: WITTHÖFT (H.) e.a. ed., *Metrologische Strukturen und die Entwicklung der Alten Mass-systeme*, 1989, pp. 89-94.
En meer algemeen van dezelfde auteur: MERTENS (J.), "Les poids et mesures dans les documents comptables et des livres des marchands au moyen âge", *Cahiers de métrologie*, 9, 1991, pp. 21-27.

Specifiek vroege middeleeuwen

- 8.19. DES MAREZ (G.), "Note sur le manse brabançonne au moyen âge", *Mélanges Pirenne*, I, 1926, pp. 131-139.
- 8.20. DEVROEY (J.P.), "Units of measurements in the early medieval economy: the example of Carolingian food ratios", *French History*, vol. 1, nr. 1, 1987, pp. 68-92.
- 8.21. HOCQUET (J.CL.), "Le pain, le vin et la juste mesure à la table des moines carolingiens", *Annales E.S.C.*, 1985, pp. 661-690.
- 8.22. LÜTGE (F.), "Die Hufe in der thüringisch-hessischen Agrarverfassung der Karolingerzeit". in: *Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, Stuttgart, 1963, pp. 77-111.
- 8.23. MUSSET (L.), "Observations historiques sur une mesure agraire: le bonnier", in: *Mélanges d'histoire du Moyen âge dédiés à la mémoire de Louis Halphen*, Parijs, 1951.

Hulpwerken

Algemeen en buitenland

- 8.24. DOURSTHER (H.), *Dictionnaire universel des poids et mesures anciens et modernes*, Brussel, 1840.
- 8.25. PÉTILLON (P.), DERVILLE (A.) en GARNIER (B.), *Atlas historique et statistique des mesures agraires (fin 18e-début 19e siècles)*, I. Nord, Pas-de-Calais, 1991.
- 8.26. RENTENAAR (R.), *Van Swindens Vergelijkingstafels van Lengtematen en Landmaten (a°1812)*, deel 1, Wageningen, 1971.
- 8.27. STARING (W.C.H.), *De binnen- en buitenlandsche maten, gewichten en munten van vroeger en tegenwoordig*, Arnhem, 1980 (1902).
- 8.28. VERHOEFF (J.M.) *De oude Nederlandse maten en gewichten*, Amsterdam 1983.
- 8.29. ZUPKO (R.E.), *A Dictionary of English Weights and Measures. From Anglo-Saxon Times to the Nineteenth Century*, The Univ. of Wisconsin Press, Madison e.a., 1968.
- 8.30. ZUPKO (R.E.), *French Weights and Measures before the Revolution. A Dictionary of Provincial and Local Units*, Indiana Univ. Press, Bloomington & London, 1978.

België

- 8.31. BIGWOOD (G.), "Notes sur les mesures à blé dans les anciens Pays-Bas. Contribution à la métrologie belge", *Annales de la Société*

d'Archéologie de Bruxelles, XIX, 1908, pp. 5-55.

- 8.32. BOEN (J.), *Maten en gewichten, vergelijkingstafelen van al de oude maten en gewichten met de nieuwe, en omgekeerd ... voor elke gemeente der provincie in het bijzonder*, Antwerpen, 1857.
- 8.33. DE KEYSERE (PIETER), *Der Cooplieden Handboecxkin*, 1545.
- 8.34. DE SCHRIJVER (H.), *De oude landmaten in Vlaanderen*, Brussel, s.d.
- 8.35. HOEBANX (J.J.), "La conversion par le Cadastre des mesures brabançonnnes anciennes en mesures métriques", *Bulletin de la Commission royale d'Histoire*, CLIX, 1993, pp. 1-244.
- 8.36. LAMBRECHTS (JOOS), *De droghe, natte ende langhe maten als van cooren, haver, wijn, bier, harync, zaut ...*, 1540, heruitgave met verbeteringen 1544 en 1545.
- 8.37. MERTENS (J.J.), "De processen-verbaal van de 'Commission des poids et mesures' van het Leiedepartement (20.6.1798-20.2.1801)", *Handelingen van het Genootschap "Société d'Emulation" te Brugge*, deel CIV, 1967, pp. 97-118.
- 8.38. MERTENS (J.), "Een taak voor de heemkundige kringen: project voor het opstellen van een inventaris van materialen voor de studie van de metrologie", *Ons Heem*, XXI, 1967, pp. 145-147.
- 8.39. VANDEWALLE (P.), *Oude maten, gewichten en muntstelsels in Vlaanderen, Brabant en Limburg*, Gent, 1984 (Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis, 82).
- 8.40. WYFFELS (A.), "Maten en gewichten", in: VERLINDEN (C.), CRAEYBECKX (J.) e.a., *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant*, 3 dln., Gent, 1959-1972, (inleidingen op de respectievelijke delen).

Studies met aanduidingen over maten (enkele belangrijke voorbeelden)

- 8.41. CRAEYBECKX (J.), *Un grand commerce d'importation: les vins de France aux anciens Pays-Bas (XIIIe-XVIe siècles)*, Parijs, 1958.
- 8.42. HOCQUET (J.-Cl.), *Le sel et le pouvoir de l'an mil à la Révolution française*, Parijs, 1985.
- 8.43. LEENDERS (K.A.H.W.), *Verdwenen venen. Een onderzoek naar de ligging en de exploitatie van thans verdwenen venen in het gebied tussen Antwerpen, Turnhout, Geertruidenberg en Willemstad, (1250-1750)*. Wageningen, 1989 (Reeks Landschapsstudies, 13).
- 8.44. SCHOLLIERS (E.), *Loonarbeid en honger. De levensstandaard in de XVe en XVIe eeuw te Antwerpen*, Antwerpen, 1960.
- 8.45. TITS-DIEUAIDE (M.J.), *La formation des prix céréalières en Brabant et en Flandre au XVe siècle*, Brussel, 1975.
- 8.46. THOEN (E.), *Landbouweconomie en bevolking in Vlaanderen gedurende*

de late Middeleeuwen en het begin van de Moderne Tijden. Testregio: de kasselrijen van Oudenaarde en Aalst, 2 banden, Gent, 1988, vooral deel 1, pp. II-V.

- 8.47. VAN CAUWENBERGHE (E.), *Het vorstelijk domein en de overheidsfinanciën in de Nederlanden (15de en 16de eeuw)*, Brussel, 1982.
- 8.48. VAN DER WEE (H.), *The Growth of the Antwerp Market and the European Economy (fourteenth-sixteenth centuries)*, 2 dln., 1963, spec. deel 1, pp. 65-105.
- 8.49. VAN UYTVEN (R.), *Stadsfinanciën en stadseconomie te Leuven van de de XIIde tot het einde der XVIe eeuw*, Brussel, 1961.
- 8.50. VAN WERVEKE (H.), *De Gentse stadsfinanciën in de Middeleeuwen*, Brussel, 1934.
- 8.51. VERHULST (A.) en GYSSELING (M.), *Le Compte Général de 1187 connu sous le nom de "Gros Brief" et les institutions financières du comté de Flandre au XIIe siècle*, Brussel, 1962 (uiterst nuttig voor de volle middeleeuwen).

Muntgeschiedenis middeleeuwen

Marc Boone

1. Muntgeschiedenis en geld, enkele definities

1.1. Geld: definitie, soorten, functies

Om de concrete, technische problemen te kunnen aanpakken die zich stellen wanneer men bij historisch onderzoek met middeleeuwse munten en/of geldsoorten wordt geconfronteerd, is het nodig zich vooraf rekenschap te geven van het feit dat ook middeleeuws geld in essentie beantwoordt aan momenteel geldige algemene economische begripsomschrijvingen.

Geld is een algemeen aanvaard tussengoed, bedoeld om aan de ruilwaarde van een goed (of een dienst) uitdrukking te geven en om de ruiltransacties vlot te laten verlopen. Het ruilen van goederen en diensten (al dan niet uitgedrukt in geld) behoort tot de kern van elk economisch handelen: het streven naar bevrediging van behoeften met behulp van schaarse middelen.

Omwille van de volledigheid dient er op gewezen dat geld, naast een ruilmiddel ook een waardemeter is (het laat een waardeschatting en prijsbepaling toe) en tenslotte ook een koopkrachtreserve. In dit laatste verband kan men toekomstige consumptie verkiezen boven huidige consumptie, de tijdsvoorkeur haalt het dan van de liquiditeitsvoorkeur (voorkeur voor liquide middelen, dit zijn middelen die onmiddellijk beschikbaar zijn). Indien men omwille van het voorzorgs- of het speculatiemotief middelen achterhoudt, spreekt men van oppotting.

De monetaire geschiedenis bestudeert geld in zijn economische context: aanmaak, gehalte van edelmetalen, monetaire politiek, geldhoeveelheid en -stromen. Ze onderscheidt zich aldus van de numismatiek die in de eerste plaats de munten als materieel gegeven bestudeert en nauw verwant is aan de archeologie en de studie van materiële relictten uit het